

Voorwoord 5

Vogeltrek 8

Verantwoording 23

App BirdSounds Europe 26

Soorten 27

Vogeltrekkalender 300

Literatuur 310

Fotoverantwoording 312

Opnameverantwoording 313

Index 317

Vogeltrek

Waar blijven de vogels?

De trek van vogels heeft mensen altijd gefascineerd. Homeerus schreef ca. 750 v.Chr. al over de 'kraanvogels die wegvliegen voor de invallende winter'. En in het Oude Testament zijn er opmerkingen over de aankomst van ooievaars, zomertortels en zwaluwen. Dat vogels in de herfst verdwenen en in de lente weer verschenen

werd dus al in de oudheid opgemerkt. Het mysterie was: waar bleven al die vogels?

De Griekse filosoof en natuurkenner Aristoteles (384-322 v.Chr.) gaf uitgebreide informatie over de vogeltrek, inclusief de aankomst- en vertrektijden. Hij merkte op dat sommige vogels naar het zuiden trekken om de kou te ontvluchten, maar andere ter plaatse bleven. Hij is echter ook de bron van een aantal hardnekkige mythes. Hij beweerde bijvoorbeeld dat vogels soms een winterslaap hielden, een fout denkbeeld dat tot ver na de middeleeuwen standhield. Ze zouden zich, net als vleermuizen, schuilhouden in spleten en spelonken, of onder water. Dat laatste zou speciaal gelden voor zwaluwen. Zelfs Linnaeus was in 1757 nog van mening dat zwaluwen 's winters onder water in de modder overwinteren. Immers, de ene dag verzamelden de zwaluwen zich bij de rietkragen, de volgende dag waren ze weg.

Een andere verklaring voor het verdwijnen van vogels van Aristoteles was dat deze 's winters van gedaante verwisselen. Koekoeken zouden veranderen in sperwers, gekraagde roodstaarten in roodborsten (wintergast in Griekenland), en de *beccafico* (mogelijk de tuinfluiter) in de zwartkop. Vogels veranderden dus 's winters in een soort die enigszins op hen leek. Tot in de middeleeuwen werd die verklaring aangehangen.

Er waren wel aanwijzingen dat vogels ver naar het zuiden konden trekken, maar hoe ver precies was onduidelijk. De Franse diplomaat en natuurkenner Pierre Belon verkondigde in 1555 dat trekvogels geregeld buiten Europa trokken. Ook waren er reizigers die uit Egypte terugkwamen met verhalen dat ze daar 'kieviten' hadden gezien. De Engelse natuurwetenschapper Charles Morton beweerde overigens in 1703 serieus dat zwaluwen en ooievaars 's winters naar de maan vlogen.

Een anekdote uit de middeleeuwen gaf een antwoord in de goede richting. De monnik Caesarius von Heisterbach tekent rond 1220 een verhaal op van een vogelringer *avant la lettre*. Een man had een zwaluw gevangen, maakte aan zijn poot een kaartje vast met daarop de tekst: 'O zwaluw, waar woont gij in de winter?' Volgens de overlevering keerde de vogel het daarop volgende voorjaar terug met het antwoord op een nieuw briefje: 'In Azië, in het huis van Petrus'.

Het eerste bewijs dat vogels ver wegtrekken kwam letterlijk uit de lucht vallen. Op 21 mei 1822 schoot een jager in het Duitse plaatsje Klütz een ooievaar met een speer door zijn

hals. De speer bleek van Centraal-Afrikaanse herkomst. Het dier moest dus een tocht van duizenden kilometers hebben afgelegd. Er werden sindsdien meer van dergelijke *Pfeilstorche* aangetroffen. Een onmiskenbaar bewijs dat ooeivaars naar Afrika trekken, maar hoe zat dat bij andere vogels? Waar trekken ze naartoe, langs welke routes, en hoe vinden ze de weg? Waarom vertrekken sommige vogels, terwijl andere blijven? Dat zijn de vragen die vanaf het einde van de 19e eeuw onderzocht werden.

Seizoenstrek

Het ontstaan van trek

De seizoensgebonden vogeltrek is typisch voor de gematigde en koude zones. Hoe dichterbij de poolcirkels, des te meer invloed er uiteraard is van de jaargetijden. Daardoor ontstaan er twee keer per jaar veranderingen in temperatuur, de hoeveelheid daglicht en voedselaanbod. Vogeltrek komt vooral voor op het noordelijk halfrond, waar immers veel meer landmassa is dan op het zuidelijk halfrond. De ligging van het Euraziatisch vasteland ten opzichte van Afrika en Oceanië heeft gezorgd voor complexe migratiepatronen. De huidige migratieroutes zijn ontstaan na de laatste ijstijden. Zo'n 11.000 jaar geleden begonnen de ijskappen zich terug te trekken, waardoor voor vogels nieuwe gebieden ontsloten werden. Vogels uit het zuiden konden 's zomers steeds noordelijker gaan broeden, maar wisten de weg terug te vinden naar hun oorspronkelijke gebied – nu het winterkwartier. De uitbreidingsrichting werd vervolgens vastgelegd als trekrichting. We kunnen dit proces ook nu nog waarnemen. De Groenlandse tapuit en bontbekplevier hebben hun broedgebied steeds meer naar het noorden uitgebreid, maar keren elk najaar weer terug naar hun oorspronkelijke winterkwartier. Het omgekeerde fenomeen komt ook voor, zoals bijvoorbeeld bij de strandleeuwerik. De (Euraziatische) strandleeuwerik broedt in Noord-Siberië en overwintert in Kazachstan en China. Hij heeft zijn broedgebied in de afgelopen 100 jaar naar het westen uitgebreid, tot in Noorwegen aan toe. Toch keert deze niet terug naar zijn oorspronkelijke overwinteringsgebied maar overwintert in Europa.

Wegtrekken of blijven?

In of dichtbij het broedgebied te blijven heeft onmiskenbaar voordelen. Vogels kunnen in het voorjaar eerder een territorium bezetten en dus ook eerder met broeden beginnen. In het noorden is ook het langer licht, waardoor ze meer tijd aan foerageren en voeren kunnen besteden. Misschien is het broedseizoen zelfs lang genoeg om verschillende nesten groot te brengen. Veel nageslacht dus! Blijven heeft echter ook nadelen: er is minder voedsel en bij lage temperaturen moet je meer energie verbranden. In barre winters sterven daarom veel vogels door honger en kou; vooral juvenielen komen de eerste winter niet door.

Wegtrekken kan dan voordelig zijn, vooral voor soorten waar in de winter veel minder voedsel beschikbaar voor is, zoals insecteneters. In de winterkwartieren zijn er niet alleen

nieuwe voedselbronnen, maar is ook een milder klimaat. Door te vertrekken voor het winterseizoen worden dus de eigen overlevingskansen en die van de jongen vergroot. Een lange reis vraagt veel energie en is niet zonder risico's. De voordelen van de gunstige omstandigheden in het winterkwartier moeten groter zijn dan de nadelen van de reis.

Deeltrek

Niet alle vogelsoorten trekken over grote afstanden. Bij de meeste lijsterachtigen bijvoorbeeld trekt alleen de noordelijke populatie naar het zuiden, terwijl de zuidelijke populatie in het eigen broedgebied overwintert of maar op korte afstand wegtrekt. Andere voorbeelden van zulke deeltrekkers in Nederland zijn roodborst, ringmus en appelvink. Inmiddels geldt dat ook in steeds grotere mate voor een soort als tiftjaf: door de warmere winters is er geen prikkel om naar het zuiden te trekken. Een steeds groter deel van de tiftjaffen blijft daarom in Nederland overwinteren.

Hoogtetrek

Niet elke trek richt zich naar het zuiden of het noorden. Vogels van hooggelegen broedgebieden trekken naar lagere gebieden om te overwinteren. In de bergen gaat het soms maar om korte afstanden: bijvoorbeeld rotskruipers of notenkrakers die een paar honderd meter afdalen om in de (warmere) dorpjes voedsel zoeken. Maar de verticale trek kan ook over honderden kilometers gaan, bijvoorbeeld de waterpiepers die vanuit de Alpen naar de laagvlakten van Noordwest-Europa trekken.

Spiegeltek

Spiegeltek of omgekeerde trek is het fenomeen waarbij vogels de normale trekrichting 180 graden draaien en dus de verkeerde kant op vliegen vanuit hun broedgebied. Dit komt vooral voor bij zangvogels. Zo kunnen mega-zeldzaamheden uit Centraal-Azië, die normaal gesproken in Zuidoost-Azië overwinteren, als dwaalgast in West-Europa terechtkomen. Het lijkt 'per ongeluk' te gaan, maar zou weleens een pioniersfunctie kunnen hebben. Zo kunnen nieuwe overwinterings- of broedgebieden worden ontdekt.

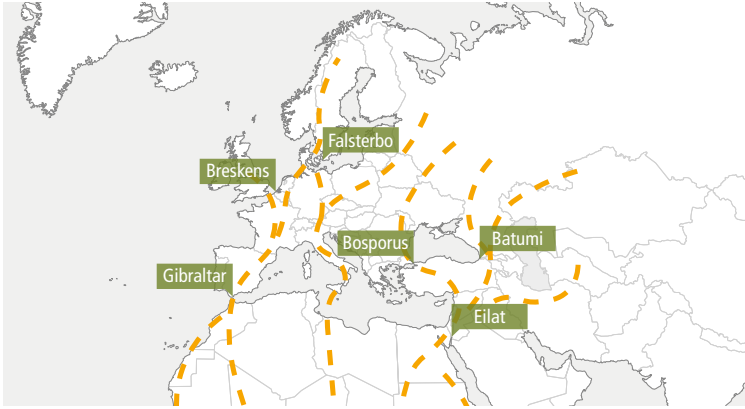
Zomertrek

Direct na afloop van het broeden verzamelen jonge en oude vogels zich en trekken naar voedselrijke gebieden. Dit heet zomertrek en is bijvoorbeeld bekend van de spreeuw. Niet alleen Nederlandse spreeuwen verzamelen zich in Nederland maar ook vogels uit Scandinavië en Zwitserland. Dit gaat vooraf aan de wintertrek naar mildere streken zoals Zuid-Engeland.

Ruitrek

Bij veel trekvogels begint de najaarstrek al kort na het broedseizoen. Sommige gaan zelfs direct op weg naar het zuiden. Andere, waaronder veel steltlopers en eenden, maken een tussenstop en houden eerst een ruitrek: ze verplaatsen zich naar gebieden waar ze zich schuilhouden om te ruïen. Het zijn tevens pleisterplaatsen op weg naar de winterkwartieren die verder weg liggen. Voor ze de grote overtocht naar Afrika gaan maken, moeten ze immers grote vetreserves gaan aanleggen – brandstof voor de lange reis.

Vogeltrekhotsspots

Belangrijke plaatsen voor het waarnemen van trekvogels in Europa

Belangrijke oversteekplaatsen in Europa

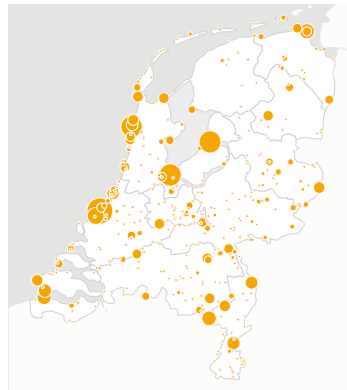
De beste plekken in Europa om vogeltrek waar te nemen zijn te vinden waar de trekroutes samenkomen. Dat leidt tot massale trek bij oversteekplaatsen van de ene naar de andere landmassa. Enkele van de belangrijkste trechterpunten in Europa staan op bovenstaand kaartje.

Hotspots in Nederland

Nederland ligt op een gunstige geografische breedte voor het waarnemen van vogeltrek. Veel vogels uit het noorden komen in onze streken overwinteren of trekken door, terwijl onze broedvogels juist naar het zuiden trekken. Waarschijnlijk vliegen er per jaar een paar honderd miljoen vogels over Nederland (voorjaar en najaarstrek samen). Trektelposten waar veel vogels worden gezien zijn:

- Eemshaven (Groningen)
- Kamperhoek (Flevoland)
- Parnassia (Kennemerduinen)
- De Puihoop (Katwijk)
- De Vulkaan (Scheveningen)
- Breskens (Zeeuws-Vlaanderen)
- De Hamert (Zuid-Limburg)

Aantallen trekvogels over
Nederland (2000-2018)

App BirdSounds Europe

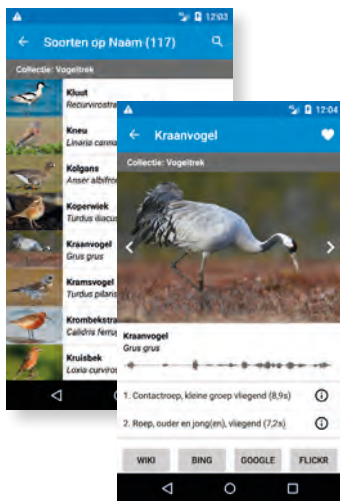
Collectie Vogeltrek

Een Veldgids vogeltrek, waarin ook de trekroepen worden beschreven, is heel leerzaam, maar het leren gaat een stuk sneller wanneer je de beschreven geluiden ook kunt horen. Dit kan met de app **BirdSounds Europe** van birdingapps.com. Deze app bevat ongeveer tweeduizend geluiden in de hoogste kwaliteit, van meer dan 400 Europese vogelsoorten.

BirdSounds Europe is speciaal voor KNNV Uitgeverij voorzien van de mogelijkheid om automatisch de geluiden te selecteren die in de Veldgids Vogeltek aan de orde komen. Met de app kunt u dus uit de veelheid aan vogelsoorten en geluiden precies die geluiden selecteren waarover u in de veldgids kunt lezen. En komt u in het veld een soort tegen die niet in de veldgids is beschreven, dan schakelt u eenvoudig terug naar de complete app.

Met de app **BirdSounds Europe** heeft u een veel grotere set geluiden ter beschikking, die ook nog eens regelmatig wordt uitgebreid met nieuwe soorten en geluiden. Bovendien kunnen er meerdere KNNV-boektitels in worden opgenomen, zoals nu al de Veldgids Vogelzang. Verder zal er steeds nieuwe functionaliteit aan **BirdSounds Europe** worden toegevoegd, waarbij te denken valt aan filtermogelijkheden, beltonen en een koppeling met uw positie in het veld.

De app **BirdSounds Europe** is te koop in de stores van Apple en Android. Binnen de app gaat u in het menu naar het item 'Collecties' en kiest daaruit de Veldgids Vogeltek terugkeren naar de complete app, dan gaat u naar het menu en selecteert het item 'Soorten'.

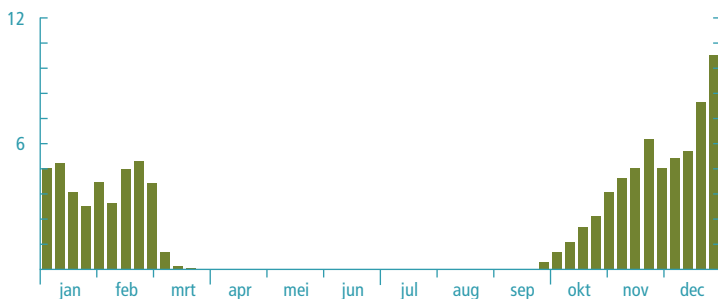
Toendrarietgans

TREK De toendrarietgans broedt in de open toendrazone van Noord-Rusland en Noord-Siberië. Deze overwintert vooral in het Oostzeegebied met ook forse aantallen in Nederland. Vogels uit Europees Rusland komen vanaf begin oktober aan, met massale aankomst tussen half oktober en half november. Bij zware sneeuwval ten oosten van Nederland kan een influx in de winter plaatsvinden, terwijl verplaatsingen binnen het land ook bij zacht weer normaal zijn. Vanaf januari tot begin maart trekken de overwintelaars alweer noordoostwaarts. De nauw verwante **taigarietgans** *Anser fabalis* broedt in de beboste taigazone van Scandinavië tot Oost-Siberië. Deze overwintert binnen Europa voornamelijk in het zuidelijk Oostzeegebied, maar ook in zeer klein aantal in Schotland. Sterk afgenomen en tegenwoordig bijna dwaalgast in Nederland.

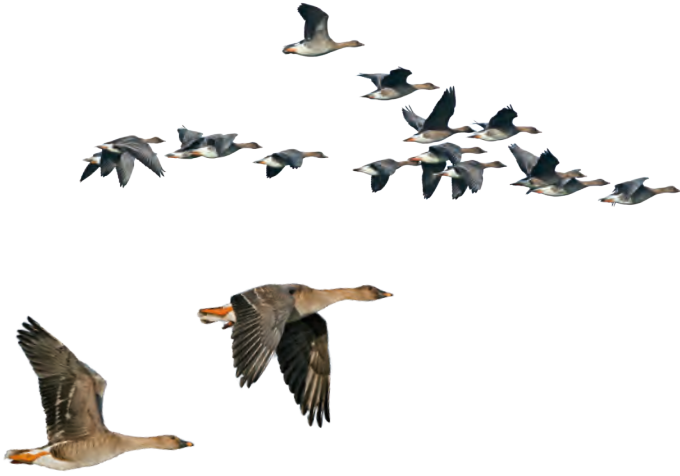
aantal
per uur

gemiddeld aantal vogels per teluur (2000-2018)
zeer talrijk ●●●●

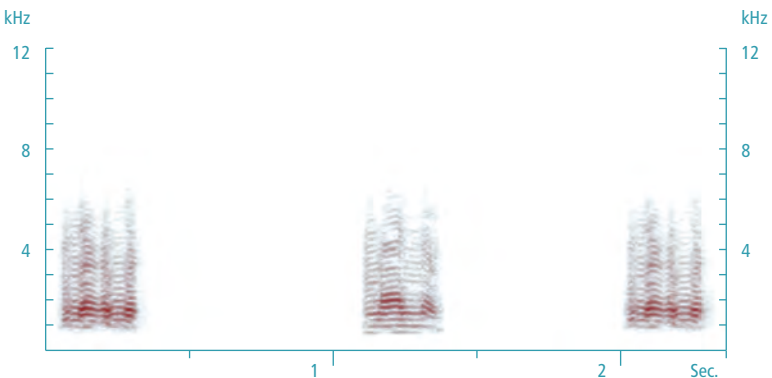
L 69-88 cm
S 140-174 cm

Tundra Bean Goose
Anser serrirostris

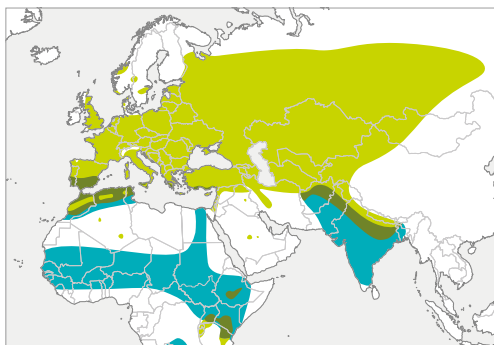

Vliegbeeld Grote gans met stevige hals en dikke kop. Voorvleugel egaal donkergrijs met weinig contrast. De donkerbruine kop en hals contrasteren met de lichte borst. Donkere snavel met kleine oranje band. Donkere bovenvleugel met weinig contrast. Vlucht krachtig en met lange, uitgestrekte hals. Vliegt vaak in kleinere groepen dan andere ganzen. Vliegt vaak samen met kolganzen.

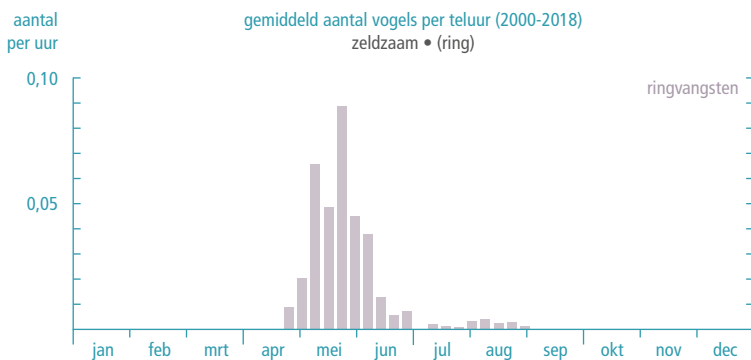
Trekroep Zwijgzamer dan andere ganzen. Nasale en vrij lage snaterende roep, enkel of dubbel herhaald (soms driemaal). Het klinkt kort en afgebeten. Wanneer geroepen in troepen hoor je af en toe een andere toonhoogte ertussendoor: *ank, ank-ank, ank, iejank...* De roep is lager en luider (schriller) dan die van de kleine rietgans. **Taigarietgans** roept iets lager en klinkt zo meer als grauwe gans, maar verschil met toendrietgans is amper hoorbaar.

Kwartel

TREK Op enkele verspreide plekken in Scandinavië na, vormt Nederland de noordgrens van een groot broedgebied dat zich uitstrekt van Ierland tot diep in Rusland. De vogels trekken 's nachts in een breed front over Europa naar hun overwinteringsgebieden in Afrika ten zuiden van de Sahara. De najaarstrek over Nederland loopt vanaf eind juli tot half oktober. Vanaf eind april keren ze terug, maar late vestigingen zijn normaal en de hele zomer is er kans om 's nachts overtrekkende kwartels te horen.

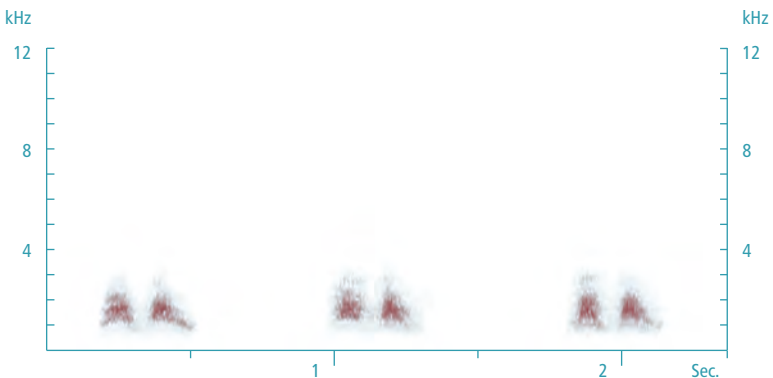
L 16-18 cm
S 32-35 cm

Common Quail
Coturnix coturnix

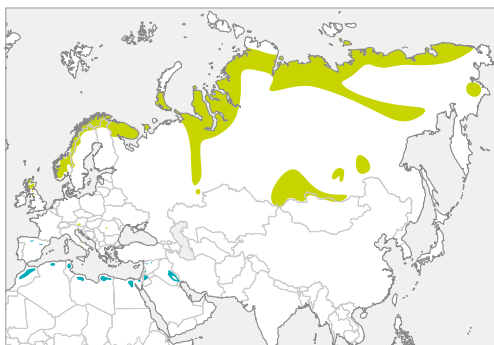

Vliegbeeld Nachttrekker, zelden vliegend te zien, hoogstens opvliegend door verstoring. Opvallend klein (formaat veldleeuwerik). Lange vleugels met brede basis en smalle punt, iets omlaag gehouden. Silhouet doet aan spreeuw denken. Snelle snorrende vlucht, zeer snelle vleugelslag.

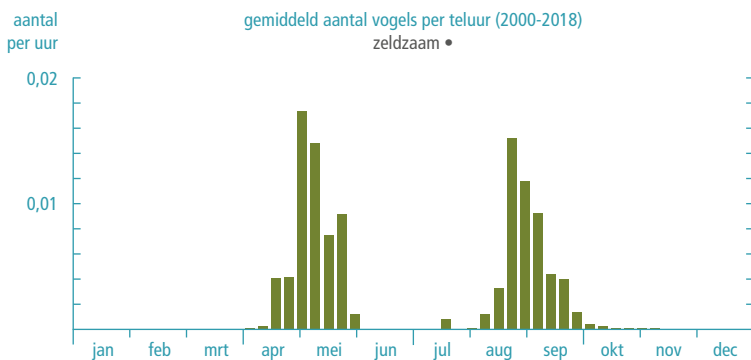
Trekroep Laat tijdens de vlucht geregeld de zangstrofe horen, een *pie-kwe-die*. Soms ook, maar minder goed hoorbaar, een blaffend, *wraw-wraw*, van overtrekkende mannetjes.

Morinelplevier

TREK Broedvogel van Schotland en noordelijk Scandinavië tot Noord-Rusland. Scandinavische vogels trekken in klein aantal door in augustus-september, enkele tot in oktober, op weg naar overwinteringsgebieden in Spanje, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Ze pleisteren in het Waddengebied (Texel), het IJsselmeergebied en langs de Hollandse kust (Maasvlakte), maar trekwaarnemingen zijn in het hele land mogelijk. De najaarstrek begint in augustus en piekt begin september en loopt door tot in november. De voorjaarstrek loopt van half april tot eind mei, meeste meldingen uit kustgebieden. Trekt overdag en 's nachts.

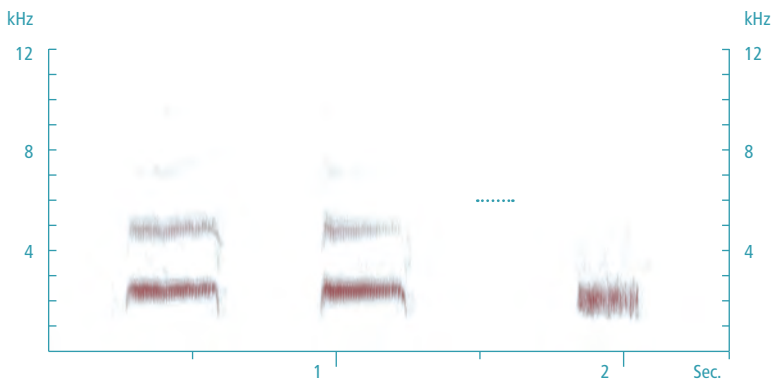
L 20,5-24 cm
S 57-64 cm

Eurasian Dotterel
Charadrius morinellus

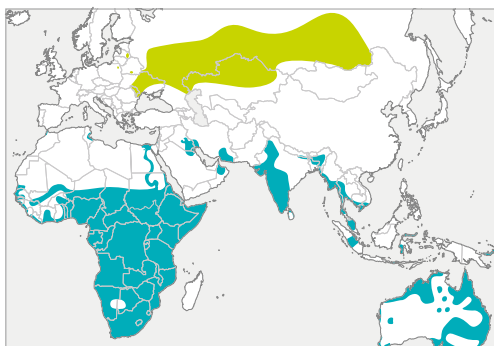

Vliegbeeld Gedrongen ronde plevier met lange staart, nauwelijks een nek en opvallend bolle borst. Smalle vleugels zonder vleugelbaan en lichte ondervleugel. Kleiner dan goudplevier. Bij goed licht is de witte schacht op de buitenste handpen te zien. Gecontroleerde vlucht met snelle ondiepe vleugelslagen. Trekt soms op met postduiven.

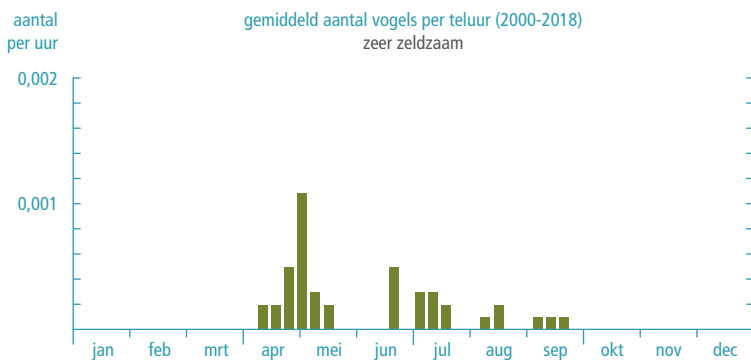
Trekroep Vluchtroep, ook vaak bij het opvliegen, een niet heel zuiver licht dalend *djuurr*. Vaak herhaald in de vlucht. Soms ook een kortere variant *dju*, zonder r.

Poelruiter

TREK Broedvogel van Oost-Polen en Roemenië tot in Oost-Azië. De trek gaat over een breed front naar het zuidelijk halfrond, van Afrika ten zuiden van de Sahara tot in Australië. In Nederland is de soort een schaarse doortrekker (jaarlijks enkele tientallen) vooral in april-mei en juli-september.

L 22-25 cm
S 50 cm

Marsh Sandpiper
Tringa stagnatilis

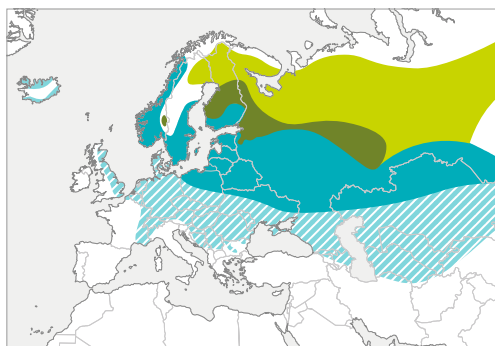

Vliegbeeld Als een klein formaat groenpootruiter of een slanke bosruiter. Slanke ruiter met witte rug en stuit en bijna witte staart die alleen aan het einde licht gestreept is. Daardoor is de witte rugvlek langer dan bij tureluur. Middellange, zeer fijne snavel. De hele voet steekt voorbij de staart. Net als groenpootruiter licht gezicht. De iets donkerder kruin is alleen van dichtbij te zien. Geheel donkere bovenzvleugel en witte ondervleugel, als groenpootruiter. Constante vleugelslag, afgewisseld met korte glijvluchten.

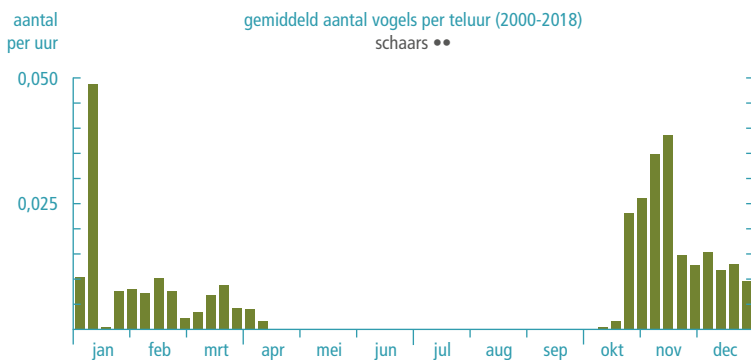
Trekroep Roep een kort *tjuw*, meestal los, soms ook in reeksen van 2-4. Hoger en sneller dan groenpootruiter. De roep lijkt qua klank ook wat op die van de kleine plevier, maar veel korter.

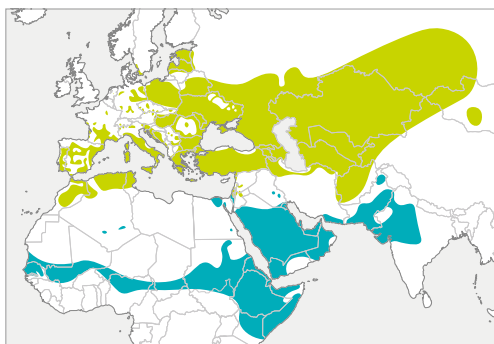
Pestvogel

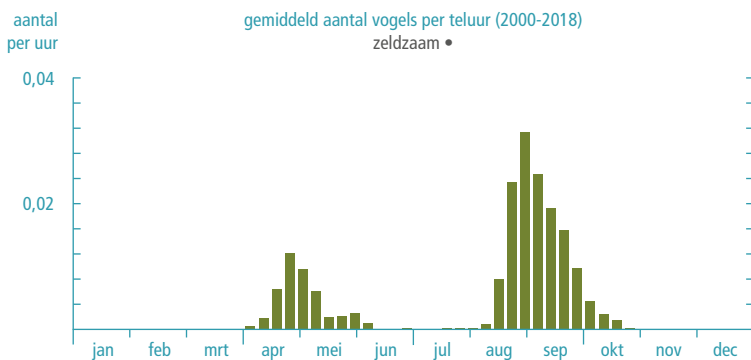
TREK Broedvogel van vochtige naaldbossen in het noorden van Scandinavië en Rusland, met ondersoorten tot en met Kamtsjatka. De komst van pestvogels hangt af van de beschikbare hoeveelheid voedsel in de broedgebieden. Bij gering voedselaanbod zwerven de vogels naar het zuiden en westen, wat in topjaren kan leiden tot duizenden vogels in heel Nederland. De trek kan al vanaf half september op gang komen, meestal echter een maand later, en kan doorlopen tot en met december. Vaak overwinteren ze in groepen en trekken ze weer weg vanaf februari tot april.

Duinpieper

TREK Broedt vooral rond de Middellandse Zee en van Midden-Europa tot West-China. De soort overwintert in de noordelijke Sahel, het Arabisch schiereiland en India. Het broedgebied in West-Europa is versnipperd en kwijnend. De weinige broedvogels uit Denemarken, Zuid-Zweden en Noord-Duitsland trekken vanaf begin augustus tot half oktober door Nederland in zeer lage aantallen. Juvenielen trekken later dan adulten. De grootste trefkans ligt rond eind augustus en medio september. Tijdens de voorjaartrek is de duinpieper nog schaarser. Deze verloopt grotendeels van half april tot half mei.

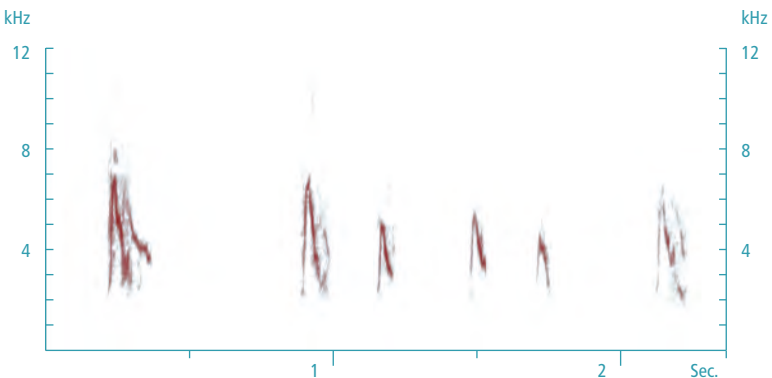
L 15,5-18 cm
S 28-30 cm

Tawny Pipit
Anthus campestris

Vliegbeeld Langgerekte pieper met lange staart en vaal zandkleurig kleed. Lijkt door slanke vorm en lange staart op forse kwikstaart. Licht kleed, vrijwel niet gestreept op de borst of flanken. Witte wenkbrauwstreep en donkere oogstreep lopen door op de teugel (lichte teugel bij Mongoolse en grote pieper). Donkere centra van de middelste vleugeldekveren steken af tegen de lichtere bovenvleugel. Licht golvende vlucht.

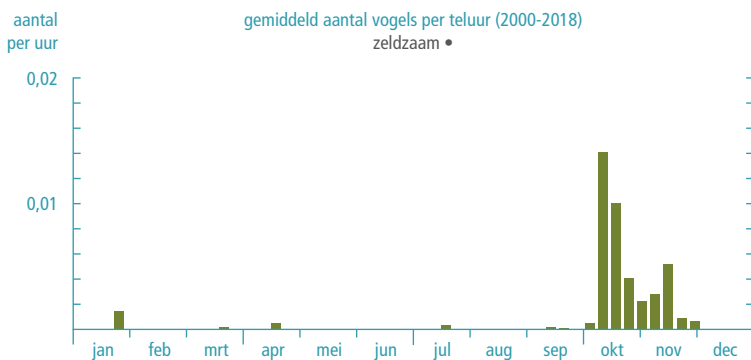
Trekroep Twee typen vluchtroepen. Een weinig opvallend, maar explosief, musachtig *tsjilp*. Deze roep kan ook zeer op Mongoolse pieper lijken, maar is wat rauwer en minder nasaal. Verder een korter *tjuup*.

Grote kruisbek

TREK Broedvogel van Noord-Europa van Schotland tot Noord-Rusland. In het broedgebied is het meestal een standvogel, maar in sommige jaren trekken ze massaal naar het zuiden en westen. In Nederland is het in de meeste jaren een dwaalgast, soms echter iets talrijker, met vooral waarnemingen in oktober. Bij voedseltekorten in de broedgebieden kunnen er echter kleine invasies van tientallen, soms tot wel honderden vogels plaatsvinden. Deze blijven dan in Nederland overwinteren en kunnen soms zelfs tot broeden overgaan.

L 16-18 cm
S 30-33 cm

Parrot Crossbill
Loxia pytyopsittacus

Vliegbeeld Robuuste kruisbek, iets groter dan gewone kruisbek, met 'stierennek' en grotere hoekige kop. Forsere hoekige snavel met bottere punt, maar kruisbekken kunnen ook forse snavel hebben. Rode mantel, kop en stuit bij adult mannetje, maar geelbruin bij vrouwtje. Donkere vleugel en ondervleugel, net als kruisbek. Vliegt vaak in groepen.

Trekroep Roept veel tijdens de trek en is aan de roep van kruisbek te onderscheiden. Een luid herhaald *kuup-kuup*, dieper en harder dan roep van kruisbek type X. Het sonogram heeft typische vorm van een kroontje.

Vogeltrekkalender

	JAN	FEB	MRT	APR	MEI
Kleine zwaan	●●●●	●●●●	●●●●		
Wilde zwaan		●●	●●●●	●●●●	
Rotgans		●●	●●●●	●●●●	●●●
Witbuikrotgans	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●
Zwarte rotgans	●●		●●●●	●●●●	●●●●
Brandgans	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●●●
Grauwe gans	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●
Toendrarietgans	●●●●	●●●●	●		
Kleine rietgans	●●●●	●●●●			
Kolgans	●●●●	●●●●	●●●●	●	
Dwerggans	●●●●	●●●●	●●●●	●	
Smient	●●●●	●●●●	●●●●	●	
Kwartel					●●●●
Dodaars	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●
Gierzwaluw				●●	●●●●
Waterral		●●	●●●●	●●●●	●●●●
Meerkoet	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●
Kraanvogel		●●	●●		
Ooievaar		●●●●	●●●●	●●●●	●●●●
Roerdomp	●	●●●●	●●●●	●●●●	
Woudaap					●●●●
Blauwe reiger	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●
Purperreiger			●	●●●●	●●●●
Scholekster	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●
Steltkluit				●●●●	●●●●
Kluit		●●	●●●●	●●●●	●●●●
Zilverplevier			●●●●	●●●●	●●●●
Goudplevier	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	
Amerikaanse goudplevier	●●●●			●●●●	●●●●
Aziatische goudplevier	●●●●	●●●●		●●●●	●●●●
Morinelplevier				●●●●	●●●●
Bontbekplevier			●●●●	●●●●	●●●●
Kleine plevier			●●●●	●●●●	●●●●
Kievit	●●●●	●●●●	●●●●	●●	
Strandplevier			●●●●	●●●●	●●●●
Regenwulp				●●●●	●●●
Wulp	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●
Grutto		●●●●	●●●●	●●●●	

